

Els usos lingüístics a la Franja, 2014

Els usos lingüístics a la Franja, 2014

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

© Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística, 2017
<http://llengua.gencat.cat>

Autoria dels textos: Anchel Reyes Garreta, Javier Giralt, Chabier Gimeno Monterde, Miguel Montañés Grado, M. Teresa Moret, Ramon Sistac, Anna Torrijos, Joan Solé Camardons, Natxo Sorolla

Coordinació del treball: Direcció General de Política Lingüística i Natxo Sorolla (Xarxa CRUSCAT-IEC)

Disseny de la col·lecció: Mauricio Restrepo

Primera edició: maig 2017

Il·lustració de la coberta: Azcunce | Ventura

ISBN: 978-84-393-9553-9

Aquesta obra està sotmesa a una llicència Creative Commons d'ús obert, amb reconeixement d'autoria i sense obra derivada ni usos comercials.

Resum de la llicència: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Llicència completa: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Sumari

Presentació	4
Metodologia general	5
El context demogràfic	7
Els coneixements lingüístics	9
Les llengües a la Franja	12
La llengua a la llar i la transmissió lingüística intergeneracional	16
Les llengües en els usos interpersonals i en els àmbits del consum i els serveis	20
Les actituds, les representacions lingüístiques, l'aprenentatge de català a adults i les denominacions de la llengua	24
Conclusions i orientacions per a la planificació lingüística	27

Presentació

Aquest treball és un resum de l'anàlisi dels resultats de l'Enquesta d'usos lingüístics a la Franja 2014 (EULF14 d'ara en endavant). L'enquesta és fruit de la col·laboració entre la Generalitat de Catalunya i la Universitat de Saragossa, mitjançant un conveni entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya —per mitjà de la Direcció General de Política Lingüística— i la Universitat de Saragossa —a través del Grup d'Estudis sobre la Societat de Risc del Departament de Sociologia i de l'Àrea de Filologia Catalana. El gener de 2016 s'estén la col·laboració al Govern d'Aragó —per mitjà de la Direcció General de Política Lingüística del Departament d'Educació, Cultura i Esport—, amb l'objectiu de difondre l'anàlisi de l'EULF14.

La metodologia utilitzada permet comparar globalment els resultats amb les altres enquestes promogudes per la Direcció General de Política Lingüística com l'Enquesta d'usos lingüístics de la població a Catalunya i les corresponents als territoris de la Franja, les Illes Balears, Catalunya del Nord i, parcialment, amb la d'Andorra o la del País Valencià, alhora que també permet la comparació amb l'enquesta que es va dur a terme a La Franja l'any 2004, gràcies al conveni de col·laboració de la Generalitat de Catalunya amb el Govern d'Aragó.

El treball d'anàlisi que oferim s'estructura en vuit apartats, el primer dels quals descriu la metodologia emprada. En segon lloc es presenten les dades més rellevants sobre el context demogràfic. Els dos apartats següents se centren en els principals resultats sobre els coneixements lingüístics i les llengües de la població de la Franja. Tot seguit hi ha un capítol destinat a la llengua de la llar i a la transmissió lingüística intergeneracional. Els factors clau sobre els usos lingüístics en les relacions interpersonals i en l'àmbit del consum i els serveis es tracten en un mateix apartat. A les actituds i representacions lingüístiques, l'aprenentatge de català de les persones adultes i les denominacions de la llengua es destina el setè apartat del treball que us presentem, que es tanca amb les conclusions generals a partir de les quals es proposen línies de treball per a la planificació lingüística.

Tenint en compte el valor d'aquest estudi a l'hora d'oferir un diagnòstic de l'ús actual del català a la Franja i un element comparatiu amb la situació a altres territoris, i l'interès que pot tenir per als professionals de la llengua en general, i per als dedicats a la sociolingüística de forma especial, hem considerat idònia la publicació dins la «Biblioteca Tècnica de Política Lingüística». Esperem que *Els usos lingüístics a la Franja, 2014* sigui una obra de consulta útil.

Ester Franquesa i Bonet
Directora general de Política Lingüística

Metodologia general

Joan Solé Camardons i Anna Torrijos
Direcció General de Política Lingüística

L'Enquesta d'usos lingüístics a la Franja 2014 (d'ara endavant EULF14) és fruit de la col·laboració entre la Generalitat de Catalunya i la Universitat de Saragossa, mitjançant un conveni entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya –per mitjà de la Direcció General de Política Lingüística– i la Universitat de Saragossa –a través del Grup d'Estudis sobre la Societat de Risc del Departament de Sociologia i de l'Àrea de Filologia Catalana. El gener del 2016 s'estén la col·laboració al Govern d'Aragó –per mitjà de la Direcció General de Política Lingüística del Departament d'Educació, Cultura i Esport–, per difondre l'anàlisi de l'EULF14.

L'EULF14 és la segona edició d'una enquesta que es va dur a terme per primer cop l'any 2004 (EULF04). Aquesta primera edició es va desenvolupar sota un conveni de col·laboració entre la Generalitat de Catalunya i el Govern d'Aragó. En un context més general, al llarg dels anys 2013, 2014 i 2015, es desenvolupen les enquestes sociolingüístiques (EUL) a tots els territoris de llengua catalana impulsades, amb l'excepció de la del País Valencià i la d'Andorra, per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya en primer terme.

L'EULF14 es construeix mitjançant la recollida d'informació a través d'un qüestionari aplicat a una mostra representativa de persones en què s'han considerat determinades variables influents: el territori (comarques de residència), el sexe, l'edat i el lloc de naixement. La recollida de la informació es va fer per mitjà d'entrevistes telefòniques assistides per ordinador (mètode CATI), durant els mesos de novembre i desembre del 2014.

El qüestionari està estructurat en diferents apartats. En primer lloc, es demana a les persones que indiquin quina és la seva llengua, així com el nivell de coneixement lingüístic del català (entre d'altres llengües). A continuació s'entra en l'apartat dels usos lingüístics, tant en l'entorn familiar, com en el d'alguns àmbits concrets (amics, veïns, companys d'estudi i de feina, etc.) i en entorns de consum i de relacions institucionals, així com l'autovaloració general de l'ús. Finalment, es fa referència a l'entorn sociolingüístic dels entrevistats i les seves actituds i representacions socials sobre les llengües i l'opinió en relació amb l'ús del català. El darrer apartat està destinat a recollir el perfil sociodemogràfic de les persones entrevistades.

Una de les característiques específiques del qüestionari de la Franja és la qüestió de la denominació de la llengua. La denominació de la llengua utilitzada al qüestionari l'establia la persona entrevistada a la primera pregunta ja que el nom que l'entrevistat o l'entrevistada emprava per referir-se a la llengua en la primera pregunta es mantenien arreu del qüestionari.

Per tal de garantir la distribució de la població enquestada en relació amb la distribució real de la població es pondera el pes de cada enquestat segons les variables sociodemogràfiques indicades més amunt, i per tal de disposar dels resultats en termes

de població equivalent, s'eleva a la població de 15 i més anys de la Franja, que és de 42.081 persones.

L'Enquesta d'usos lingüístics a la Franja del 2004 es va dur a terme a totes les comarques administratives de l'àrea oriental d'Aragó, incloent-hi, a més de l'àrea catalanoparlant, també poblacions de les àrees de llengua castellana i de llengua aragonesa. La major part de les explotacions que se n'han fet només es refereixen a la zona catalanoparlant, a la Franja. Amb tot, l'estudi no incloïa en l'univers els municipis de la comarca del Baix Aragó, i per tant, no s'hi van incloure les 7 poblacions catalanoparlants que conformen el Mesquí i Bergantes: Aiguaviva de Bergantes, Bellmunt de Mesquí, la Canyada de Beric, la Codonyera, la Ginebrosa, la Sorollera i la Torre de Vilella, que sumen 1.721 habitants. Per tal d'harmonitzar l'estudi actual (EULF14) amb l'univers de l'estudi de 2004 (EULF04), s'ha fet una adaptació que fa que els resultats siguin diferents quan es mostren dades del 2014 i quan es mostren les dades del 2014 comparades amb les del 2004. Així, les dades comparables del 2014 no incorporen els resultats del Mesquí i Bergantes per tal de fer-ho comparable amb el disseny del 2004.

Fitxa tècnica de l'EULF14

Univers d'estudi: Població resident a habitatges familiars de 15 i més residents als municipis catalanoparlants de les comarques orientals d'Aragó.

Mètode de recollida de la informació: Enquesta telefònica assistida per ordinador (mètode CATI).

Procediment de mostreig: Estratificat per territori, i sexe i edat. La unitat primària de mostreig és el número de telèfon. A partir d'un directori de telèfons fixos localitzats, s'estableix un conjunt de números de telèfon triats aleatòriament fins a arribar a la mostra final. La segona unitat de mostreig és l'individu de la llar amb la qual s'ha contactat, que és seleccionat aleatòriament en el moment que es coneix la dimensió i composició de la llar.

Grandària total de la mostra: 1.086 enquestes.

Afixació: Proporcional.

Ponderació: Per obtenir resultats representatius per al conjunt, s'han ponderat els resultats amb el coeficient corresponent.

Elevació de resultats: Per obtenir resultats equivalents a volum de població s'han elevat els resultats amb el coeficient corresponent.

Error mostral: Per al conjunt de la mostra és de ± 3 per a un nivell de confiança del 95 % (2 sigmes) i sota el supòsit de màxima indeterminació ($p = q = 50$).

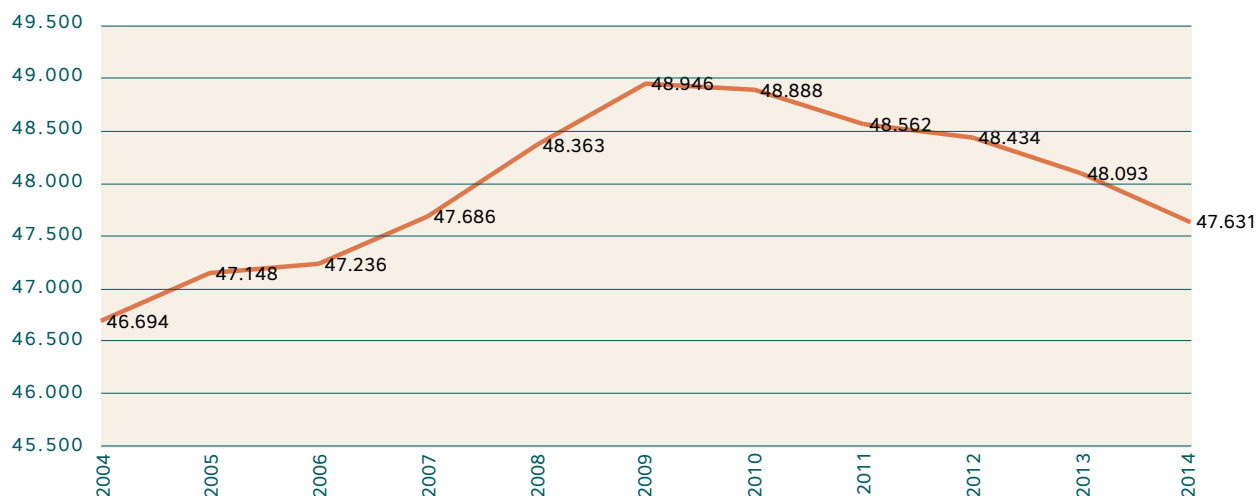
Dates de treball de camp: Dut a terme per l'empresa DYM els mesos de novembre i desembre del 2014.

El context demogràfic

Anchel Reyes Garreta, *sociòleg*;
Chabier Gimeno Monterde; Miguel Montañés Grado
Universitat de Saragossa

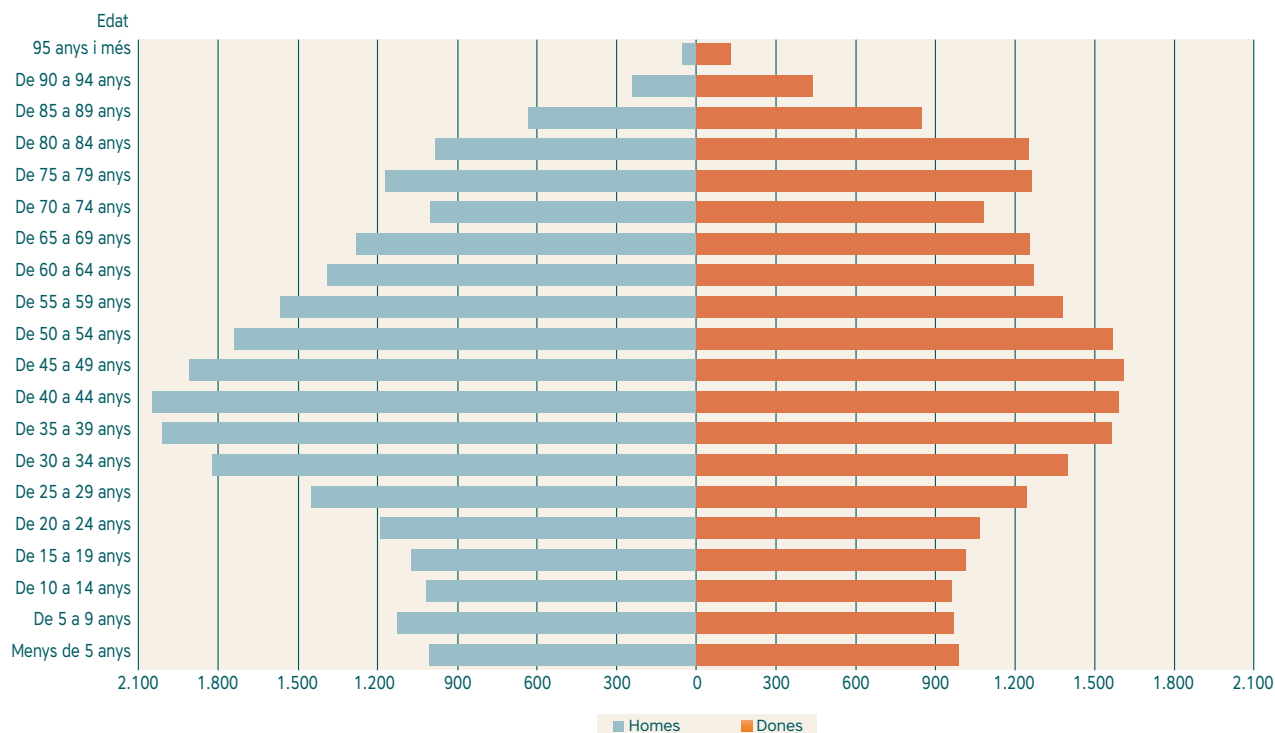
Les dinàmiques demogràfiques de la Franja són les pròpies del medi rural. En els extrems nord i sud del territori (Ribagorça, Llitera i Matarranya) es produeix una major despoblació, mentre que al centre les dinàmiques són menys regressives, en la mesura que reben la influència dels territoris de la Vall de l'Ebre i de la ciutat de Lleida. En el període de deu anys que comprèn des de l'any 2004 fins al 2014 la Franja ha experimentat una dinàmica poblacional estable, amb un lleuger creixement fins a l'any 2009 en què la població comença a baixar. Vegeu-ho al gràfic 1. Aquest creixement s'ha repartit de forma desigual, perquè el Baix Cinca ha estat l'única comarca que ha guanyat població, mentre que la resta n'han perdut població.

Gràfic 1. Evolució de la població. La Franja, 2004-2014

Font: dades padronals, IAEST (elaboració pròpia)

Amb tot, l'estabilitat demogràfica de la Franja no s'ha produït per una dinàmica interna de contenció de la població autòctona, que ha decrescut en un -6,9% durant aquesta dècada. La població autòctona ha baixat de forma contínua durant el segle XX, d'una banda per l'emigració durant els anys 50, 60 i 70 del segle passat cap a Catalunya, especialment l'àrea de Barcelona, altres punts d'Aragó, i altres territoris de llengua catalana; i de l'altra, per l'aturada en el creixement natural associada amb una població envellida i masculinitzada (vegeu-ho al gràfic 2). De forma paral·lela, també s'ha observat una importància més gran del sistema educatiu, com en totes les societats avançades, amb l'increment notable en el nivell d'estudis de la població, en què ja són més les persones amb estudis secundaris o superiors que les que els tenen primaris o no en tenen.

Gràfic 2. Piràmide poblacional. La Franja, 2014

Font: dades padronals, IAEST (elaboració pròpia)

Per la seva banda, des d'inicis del segle XXI s'ha produït una arribada important de població d'origen immigrant, principalment provinent de països al·loglots. La minva de la població autòctona s'ha compensat per l'arribada d'un contingent important de persones nascudes a l'estranger (+8,7% durant el mateix període). Si bé l'arribada d'immigrants ha estat positiva des del punt de vista socioeconòmic i demogràfic, pel que fa a la realitat sociolingüística de la Franja s'associa amb una sèrie de canvis desestabilitzadors per al català, com es veurà al llarg de l'estudi, els quals se sumen a unes polítiques històricament desfavorables a la llengua.

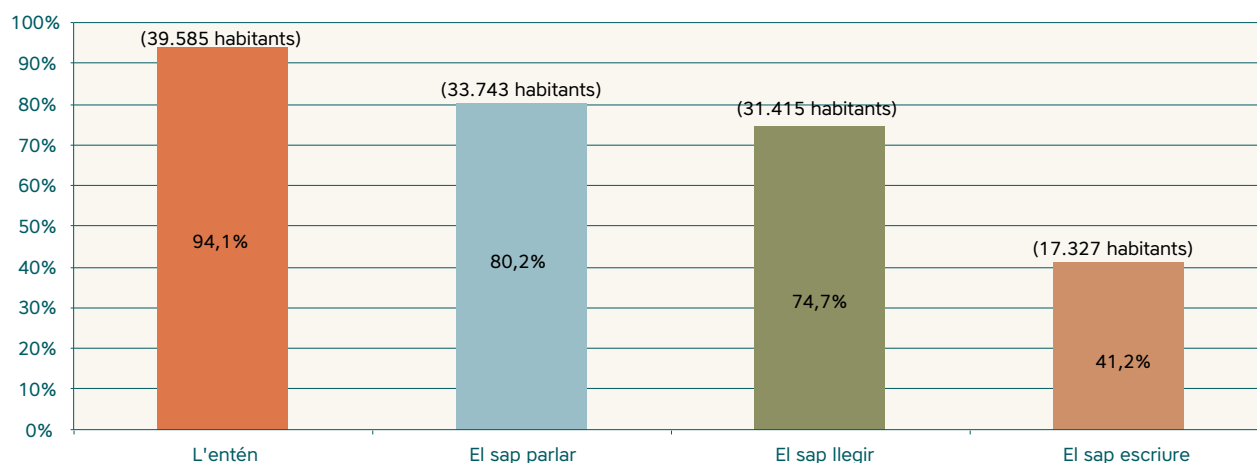
D'una forma sintètica, aquestes dues tendències demogràfiques tenen un efecte sociolingüístic clar a la Franja: sense unes polítiques que afavoreixin la integració lingüística, l'establiment de nova població reduirà proporcionalment els nivells de coneixement i ús de la llengua, i la reducció del volum de població autòctona comportarà també una reducció en termes absoluts dels catalanoparlants i de les seues possibilitats d'ús de la llengua.

Els coneixements lingüístics

Joan Solé Camardons i Anna Torrijos
Direcció General de Política Lingüística

El coneixement de les llengües es troba en la base de l'interès sociolingüístic, al qual s'hi suma l'ús efectiu d'aquestes llengües i les actituds lingüístiques que l'envolten. A la Franja la competència oral del català és extensa, però contrasta amb la limitada competència escrita. El 80,2% de la població declara que el sap parlar (33.743 habitants) i el 41,2% que el sap escriure. La població que declara que el sap llegir és el 74,7%, i els que no l'entenen, el 5,9%. Vegeu-ho al gràfic 3. Aquesta qüestió està relacionada amb el fet que és un territori on l'ensenyament reglat s'imparteix principalment en castellà i no s'hi estableix un ensenyament de la llengua catalana de forma universal.

Gràfic 3. Coneixement del català. La Franja, 2014

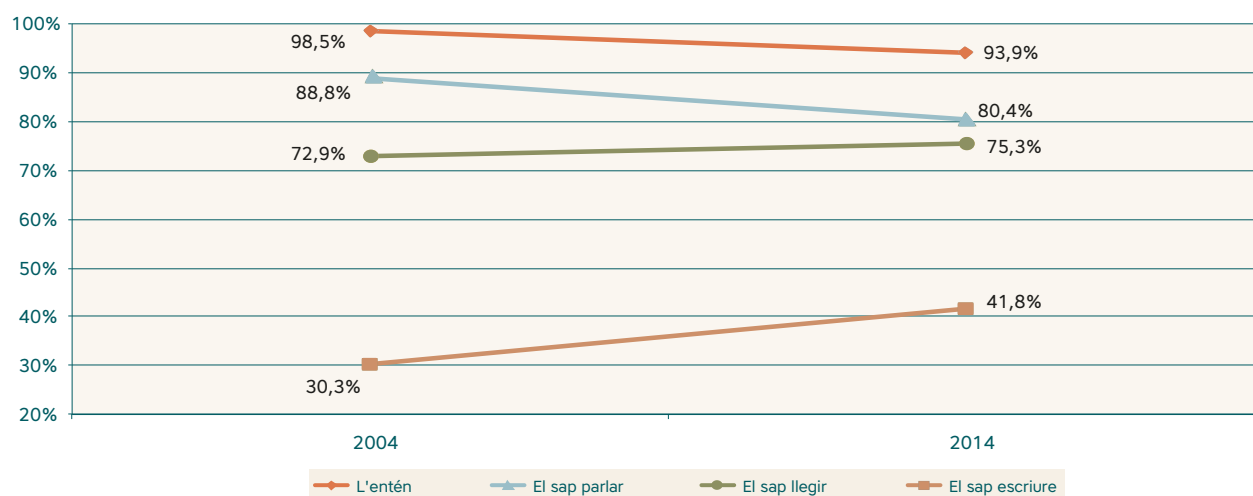

El coneixement oral del català es manté en cotes altes l'any 2014, però ha sofert variacions importants, que són sobretot rellevants en la competència oral. Així, s'ha reduït la capacitat de parlar el català (-9,4 punts percentuals) i d'entendre el català (-4,6 punts) en el període 2004-2014. En canvi, les competències escrites durant el decenni han millorat, tant pel que fa a saber escriure (+11,5 punts) com a saber llegir (2,4 punts). Vegeu-ho al gràfic 4. Segons això, la Franja continuaria estant entre els territoris amb més densitat de persones que saben parlar el català de tots els territoris de llengua catalana, tot i que ja no es percep una diferència respecte dels territoris amb més competència.

Tot i que la població de la Franja ha augmentat en nombre d'habitants entre el 2004 i el 2014, el nombre absolut de persones que declaren entendre el català i saber-lo parlar ha disminuït. Els canvis demogràfics són els que expliquen principalment aquesta evolució: en aquests 10 anys s'ha reduït la població autòctona i ha

creixut la població estrangera. L'augment de pes dels estrangers sense coneixements de llengua catalana fa que el percentatge de coneixements disminueixi i tot i que l'augment d'estrangers que es poden haver incorporat al coneixement del català podria fer créixer la dada absoluta, aquest augment no compensa prou la pèrdua de població autòctona, que per moviment natural i migratori decau molt en l'última dècada. Entre les persones nascudes als territoris de parla catalana augmenta el percentatge i nombre de les que declaren que el saben parlar, i, en canvi, disminueix el percentatge de les persones nascudes a la resta d'Aragó i d'Espanya que el saben parlar encara que es mantinguin en nombres absoluts.

Gràfic 4. Evolució del coneixement del català. La Franja, 2004-2014

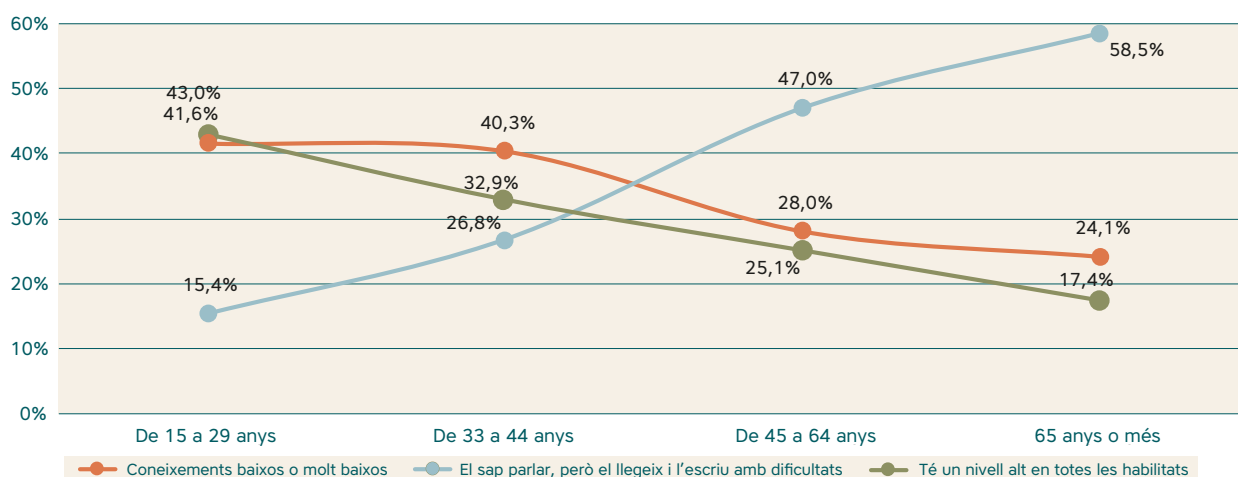
Nota: Les dades comparables del 2014 difereixen sensiblement de les dades sincròniques del 2014. Vegeu l'apartat «Metodologia general».

Segons el nivell de coneixement del català es poden crear 6 tipologies d'habitants. El grup més nombrós és el que el que declara que el sap parlar, però que el llegeix i l'escriu amb dificultats (37,1 %, 14.417 persones), associat a parlants autòctons més grans, que l'han adquirida oralment en l'àmbit familiar, però no han desenvolupat les competències escrites com a conseqüència de les polítiques educatives a Aragó. En segon lloc hi ha el grup dels que declaren un nivell alt en totes les habilitats (29,3 %, 11.389 persones), caracteritzat per ser població més jove, nascuda a la Franja o a la resta de territoris de llengua catalana i amb estudis superiors. A distància es troba un gruix d'una quarta part de la població que té un nivell baix en totes les habilitats o només té competències eminentment passives (l'entenen i el saben llegir), gent que possiblement l'ha adquirit a una edat adulta en un context majoritàriament catalanoparlant, però sense estímuls suficients per al desenvolupament d'aquestes competències. Finalment, un 8,6 % no té gairebé cap competència en català, ni tan sols la d'entendre'l. La major part d'aquesta població amb coneixements limitats de català són joves, nascuts a l'estranger, però també a la resta d'Aragó i a la resta d'Espanya.

L'evolució dels coneixements segons l'edat reflecteix els mateixos processos sociodemogràfics i també el fet que no hagi estat una llengua amb prou presència a l'escola. Mentre que en la població de més edat el perfil majoritari és el d'aquells que tenen un nivell alt en la capacitat de saber parlar el català però no en les de saber

llegir i escriure (relacionat directament amb el fet que és població nascuda a la Franja que no ha rebut cap ensenyament en català, però que són de llengua inicial catalana), en la població jove aquesta tipologia passa a ser minoritària. El gruix dels joves es troben polaritzats en dos grups importants, de més del 40 % cadascun: els que declaren unes competències orals i escrites altes, en oposició als que tenen coneixements baixos o nuls. Vegeu-ho al gràfic 5. De fet, això s'associa amb el fet que la meitat dels joves són nascuts a la Franja i el 30 % aproximadament han nascut a l'estranger.

Gràfic 5. Tipologia del coneixement del català segons l'edat. La Franja, 2014

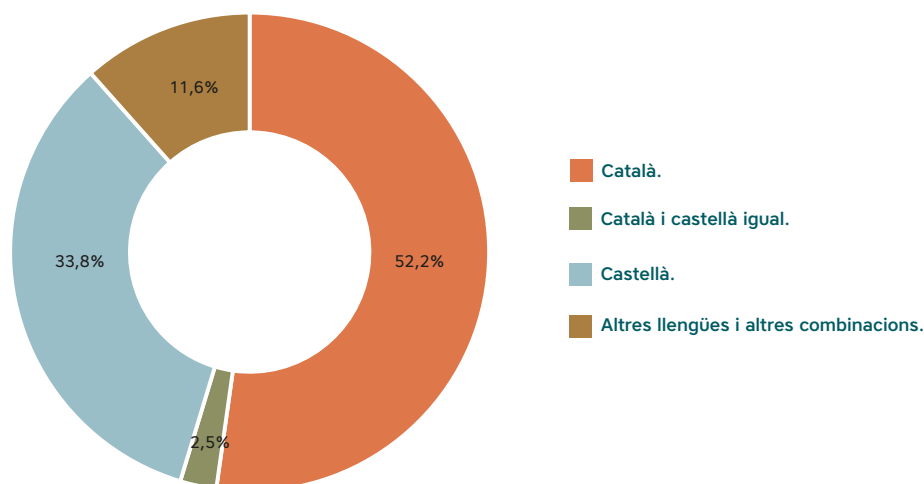
En bona part s'observa que l'evolució dels coneixements a la Franja van lligats especialment a l'evolució demogràfica, i a l'evolució del paper de la llengua en el seu sistema escolar, però també a les relacions que s'estableixin amb els territoris de llengua catalana veïns, especialment pel que fa als nivells superiors d'educació. Respecte als coneixements d'altres llengües a la Franja, la població que declara que sap parlar l'anglès no arriba a un terç i la que declara que sap parlar el francès no arriba a una cinquena part, associat el primer grup a la població jove, i el segon a la de mitjana edat.

Les llengües a la Franja

Javier Giralt i Maria Teresa Moret
Universitat de Saragossa

Segons les dades que ens proporciona l'Enquesta d'usos lingüístics del 2014, la meitat de la població de la Franja té el català com a llengua inicial (L1) —o primera llengua apresada— (52,2 %, 21.471 persones), i un terç és castellanoparlant inicial (33,8 %, 13.876 persones). Els que tenen ambdues llengües com a inicials són un 2,5 % (1.007 persones), i els que en tenen altres, una dècima part de la població (l'11,6 %, 4.753 persones). Vegeu-ho al gràfic 6. Retenir en la ment aquestes proporcions de parlants inicials a la Franja permet tenir una imatge força definida del *punt de partida* sobre el qual evoluciona la realitat lingüística a la Franja, tant en coneixement, com en usos, i representacions.

Gràfic 6. Llengua inicial. La Franja, 2014

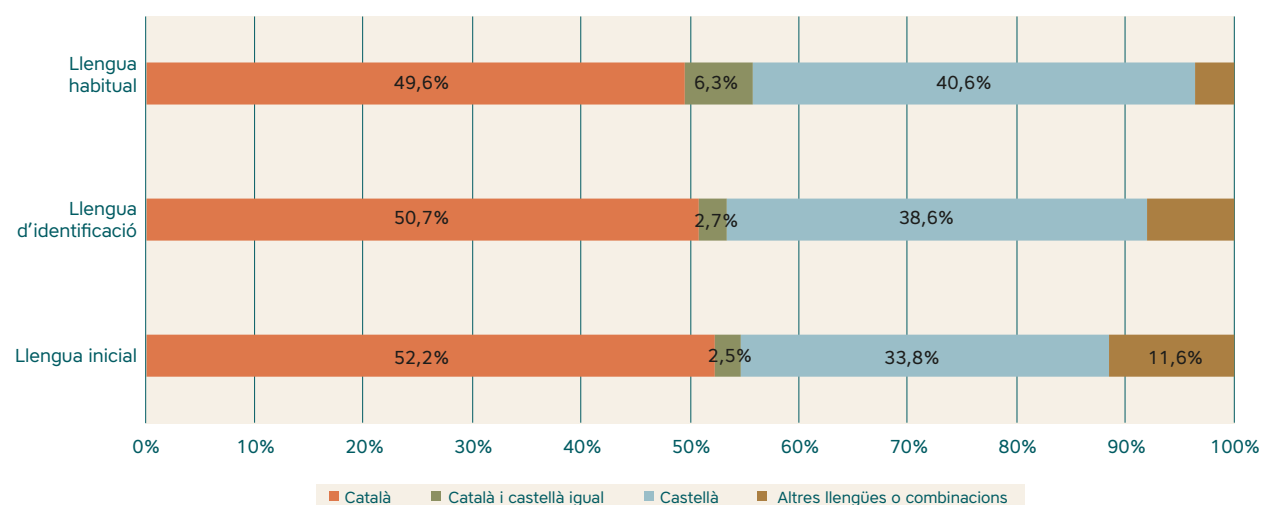

La llengua d'identificació (LId) fa referència a la llengua que els enquestats consideren com a seua. Aquesta llengua d'identificació habitualment s'associa a la llengua inicial, però en els casos en que no és així, se sol vincular a processos de canvi, i destaca tendències en l'evolució sociolingüística d'un territori. A la Franja els canvis entre l'una i l'altra són menors (vegeu-ho al gràfic 7). Tot i que el català també és la llengua d'identificació majoritària, en relació amb la llengua inicial s'adverteix un ascens de 4,8 punts en el cas del castellà, mentre que el català es redueix (-1,5 punts), les altres llengües descendeixen (-3,5 punts), i la identificació conjunta amb el català i el castellà es manté estable amb una variació de només 0,2 punts positius. Si es creua la llengua

d'identificació segons la llengua inicial s'observa que, si bé tant els catalanoparlants com els castellanoparlants inicials s'identifiquen amb la seua llengua inicial (85,2 % i 84,6 %, respectivament), i que els bilingües inicials s'identifiquen majoritàriament amb el català (53,8 %), part dels al·loglots inicials s'identifiquen amb el castellà (29,3 %), però no n'hi ha cap que s'identifique amb el català.

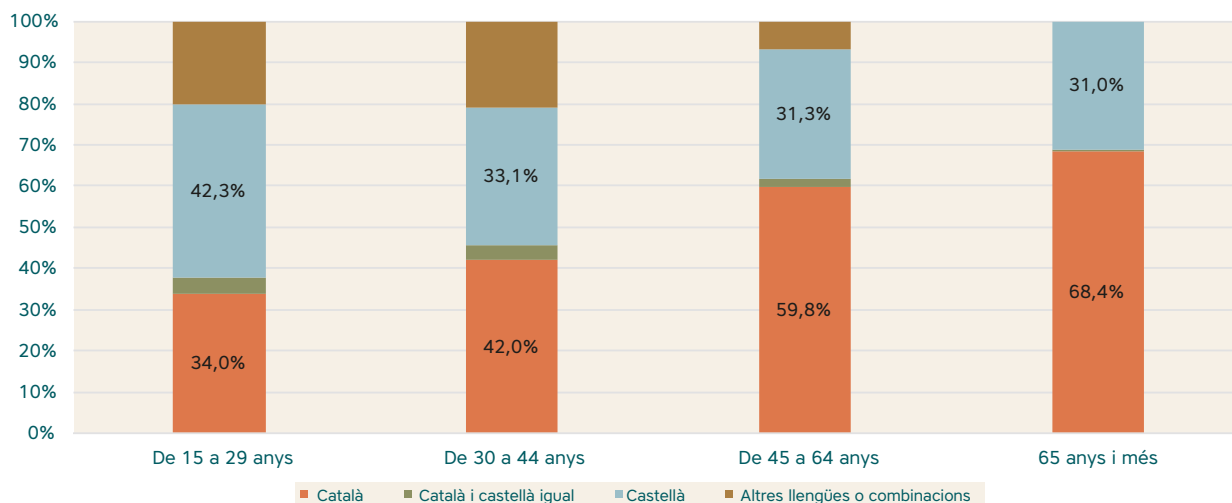
En relació amb la llengua que la persona enquestada declara com a habitual, no hi ha divergències significatives amb els resultats comentats anteriorment. També el català es manté majoritàriament com a llengua habitual, segons ho manifesta el 49,6 % dels enquestats; el castellà és la llengua habitual per al 40,6 %; ambdues llengües són les habituals per al 6,3 %, i les altres llengües ho són només per al 3,6 % dels parlants. Vegeu-ho al gràfic 7. Queda manifest que el català descendeix gairebé 3 punts en relació amb la llengua inicial, el castellà n'augmenta gairebé 7, i l'ús bilingüe, 3,8. Amb tot, creuant la llengua inicial i la llengua habitual s'observa que els castellanoparlants i els catalanoparlants inicials empen habitualment la seva llengua inicial (en el 83 % i el 81,6 % dels casos, respectivament), però que entre els al·loglots i els bilingües inicials el castellà predomina com a llengua habitual (69,9 % i 46,2 %, respectivament), i en conseqüència, té més capacitat d'atracció el castellà.

Gràfic 7. Llengua inicial, d'identificació i habitual. La Franja, 2014

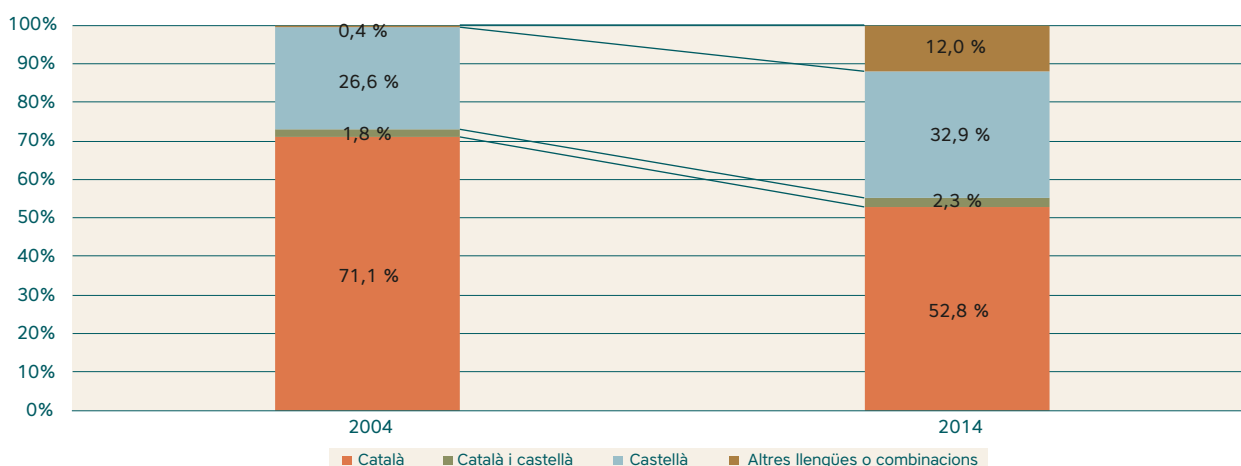
Nota: Els valors que no apareixen al gràfic són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

L'increment de la presència del castellà es corrobora amb les proporcions per grups d'edat, ja que el 34 % dels informants d'entre 15 i 29 anys tenen el català com a L1, mentre que un 42,3 % hi té el castellà. Contràriament, i a l'altra cara de la franja d'edat, les persones més grans, de 65 anys en endavant, són les que tenen com a L1 el català, un 68,4 %, enfront del 31 % que té el castellà. Aquesta dinàmica està encara més polaritzada en el cas de la llengua d'identificació, pel fet que el castellà té encara més presència com a llengua d'identificació entre els més joves (53,1 %), pel fet que part dels al·loglots i bilingües inicials s'identifiquen únicament amb el castellà. Vegeu-ho al gràfic 8.

Gràfic 8. Llengua inicial segons edat. La Franja, 2014

Nota: Els valors que no apareixen al gràfic són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

En comparar els resultats obtinguts en l'enquesta del 2014 amb els del 2004, s'adverteix un descens considerable de la proporció d'informants que manifesten tenir el català com a llengua inicial; l'any 2004 n'hi havia un 71,1% i el 2014, amb una davallada de més de 18 punts, un 52,8%. Altrament, hi ha un lleuger augment entre els que es consideren bilingües (1,8% el 2004 i 2,3% el 2014). Pel que fa als enquestats que van respondre que la seva llengua inicial és el castellà, s'hi constata un augment significatiu, de manera que s'hi cospa un ascens de sis punts: el 2004 hi havia un 26,6% i el 2014 un 32,9%. L'any 2004 els al·loglots tenien una presència més aviat minsa a la Franja, mentre que el 2014 hi representen un 12% dels enquestats.

Gràfic 9. Evolució de la llengua inicial. La Franja, 2004-2014

Nota: Les dades comparables del 2014 difereixen sensiblement de les dades sincròniques del 2014. Vegeu l'apartat «Metodologia general».

En relació amb el lloc de naixement, els nascuts en territoris de llengua catalana tenen el català com a L1 (74,0%), especialment els nascuts a la Franja; els nats en la resta de l'Estat espanyol hi tenen el castellà (91,4%), especialment els nascuts fora d'Aragó. Els nascuts a l'estranger són els que majoritàriament tenen altres llengües o combinacions com a L1 (69,2%).

Les dades relatives al nivell d'estudis dels enquestats apunten que entre la població amb un nivell de formació més alt hi ha menys presència de catalanoparlants inicials. Així, té especial presència entre aquells que no tenen estudis (51,5 %) i entre els que han cursat estudis primaris (60,8 %); en canvi, el percentatge minva al 48,5 % i al 40 % dels que tenen estudis secundaris i universitaris, respectivament. De fet, entre els que tenen estudis universitaris són més nombrosos els castellanoparlants inicials, amb el 44,8 % del grup.

Tot i que habitualment en els territoris de llengua catalana no s'observen comportaments diferents segons el gènere de la persona, en el cas de les dades del 2014 a la Franja es destaca una composició i un comportament diferenciat segons el gènere. D'una banda, hi ha més hòmens al·loglots i més dones castellanoparlants, tant en relació amb la llengua inicial, com en la llengua d'identificació i la llengua habitual. En el cas del català, si bé les diferències no són significatives com a llengua inicial o com a llengua d'identificació, sí que s'apunta que l'ús del català és més habitual entre hòmens (52,3 %) que entre dones (46,9 %). També en l'ús habitual s'observa que el castellà té una forta incidència entre les persones nascudes en altres territoris catalanòfons (pràcticament el doble dels que adopten habitualment el castellà havent nascut a la Franja) i que les persones nascudes a la resta del territori aragonès usen més el català que no pas els nats a la resta de l'Estat espanyol, amb una diferència de més de 10 punts.

La llengua a la llar i la transmissió lingüística intergeneracional

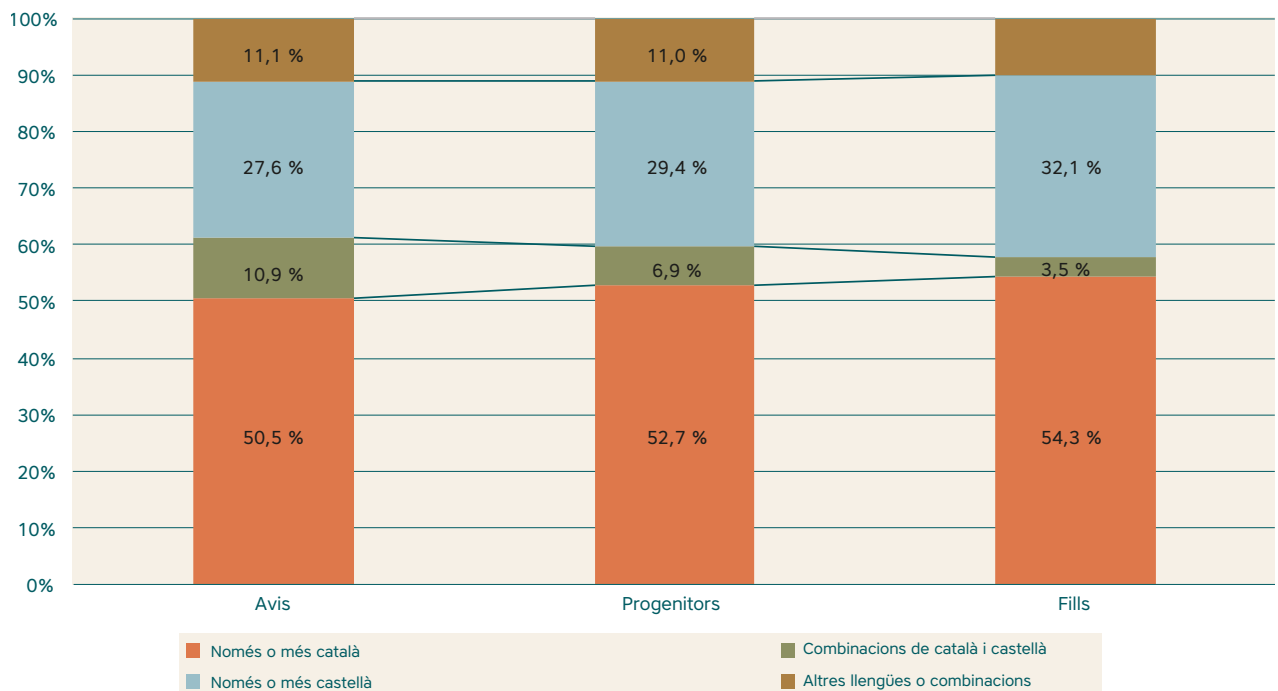
Natxo Sorolla

URV, Xarxa CRUSCAT-IEC, UAB, CUSC-UB

En general la situació sociolingüística del català en l'àmbit familiar a la Franja és complexa. Per més que els indicadors interns dibuixen un context general en què la comunitat lingüística continua reproduint-se, que els catalanoparlants continuen transmetent el català als seus fills, i que fins i tot els fills de parella mixta tendeixen a preferir transmetre el català als seus fills, hi ha tendències demogràfiques que encenen certes alertes.

Entre les tendències que mostren certa estabilitat, o estancament, en l'àmbit familiar dels adults catalanoparlants, hi ha el fet que l'ús del català és estable i similar al llarg de les quatre generacions (avis, progenitors i fills). Observeu al gràfic 7 que un 50,5 % dels enquestats usa només o més català amb els avis, un 52,7 % usa més o només català amb els progenitors, i un 54,3 % usa més o només català amb els fills. L'ús del castellà també creix (27,6 % amb els avis, 29,4 % amb els progenitors, i 32,1 % amb els fills). Aquest creixement paral·lel de totes dues llengües es deu sobretot al decrement dels usos bilingües.

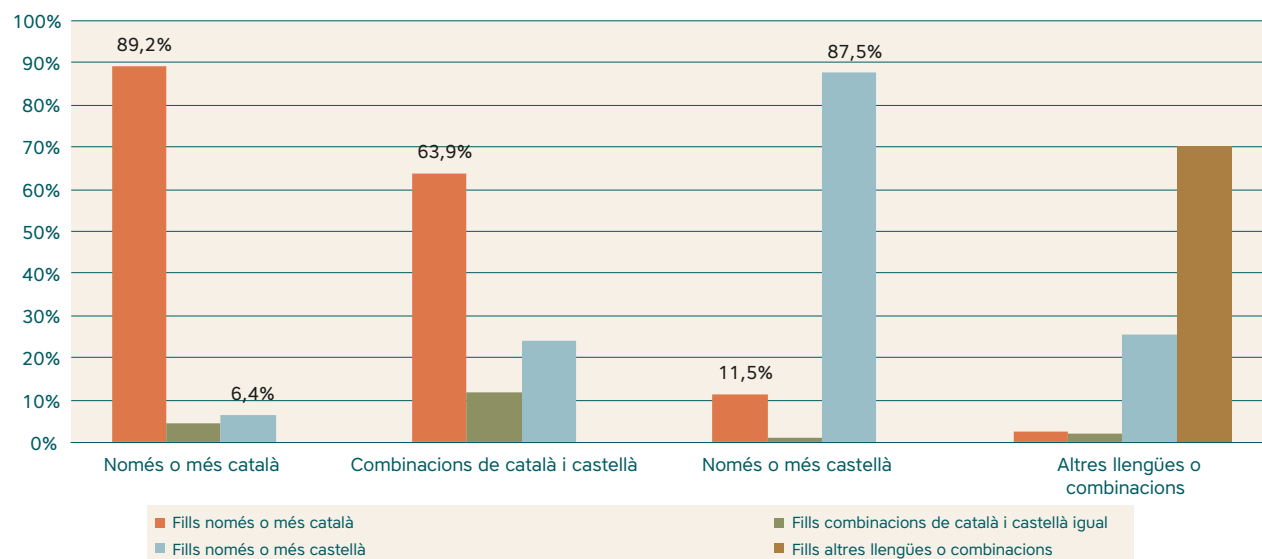
Gràfic 10. Usos lingüístics amb els avis, amb els progenitors i amb els fills. La Franja, 2014

Nota: Els valors que no apareixen al gràfic són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

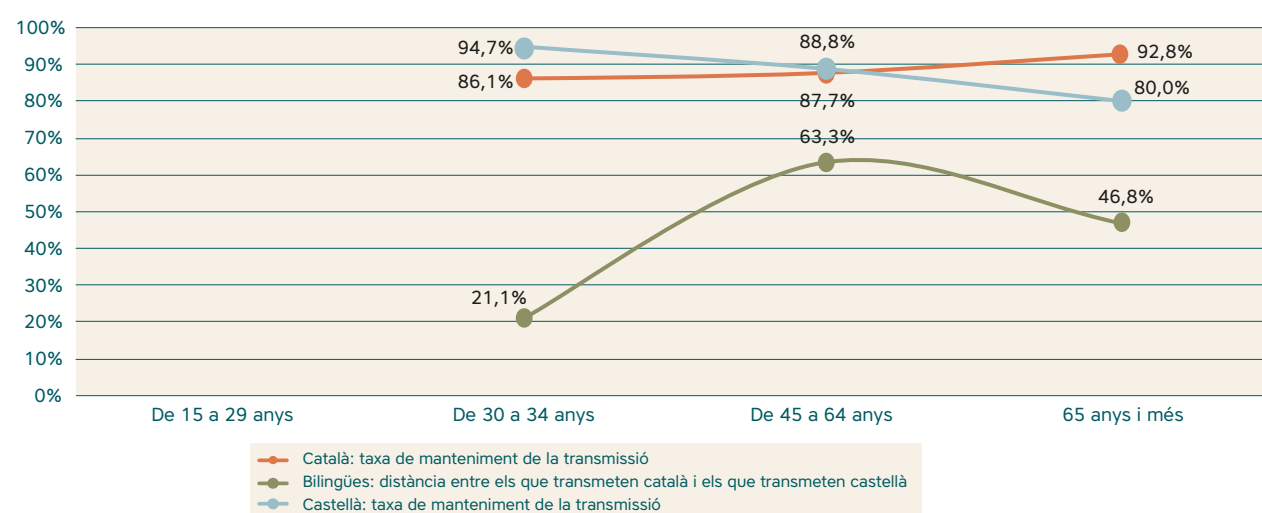
Per la banda de les dades positives, també s'observa que la transmissió intergeneracional del català es manté estable i, en algunes ocasions, en nivells superiors als del castellà, ja que el 89,2% dels que parlen català amb els progenitors transmeten aquesta llengua als fills, mentre que els castellanoparlants que continuen transmetent el castellà són el 87,5%. A més, els bilingües familiars tendeixen a privilegiar l'ús del català en l'ús amb les generacions posteriors (63,9% dels casos). Vegeu-ho al gràfic 11.

Gràfic 11. Llengua d'ús amb els fills segons la llengua d'ús amb els progenitors. La Franja, 2014

Nota: Els valors que no apareixen al gràfic són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

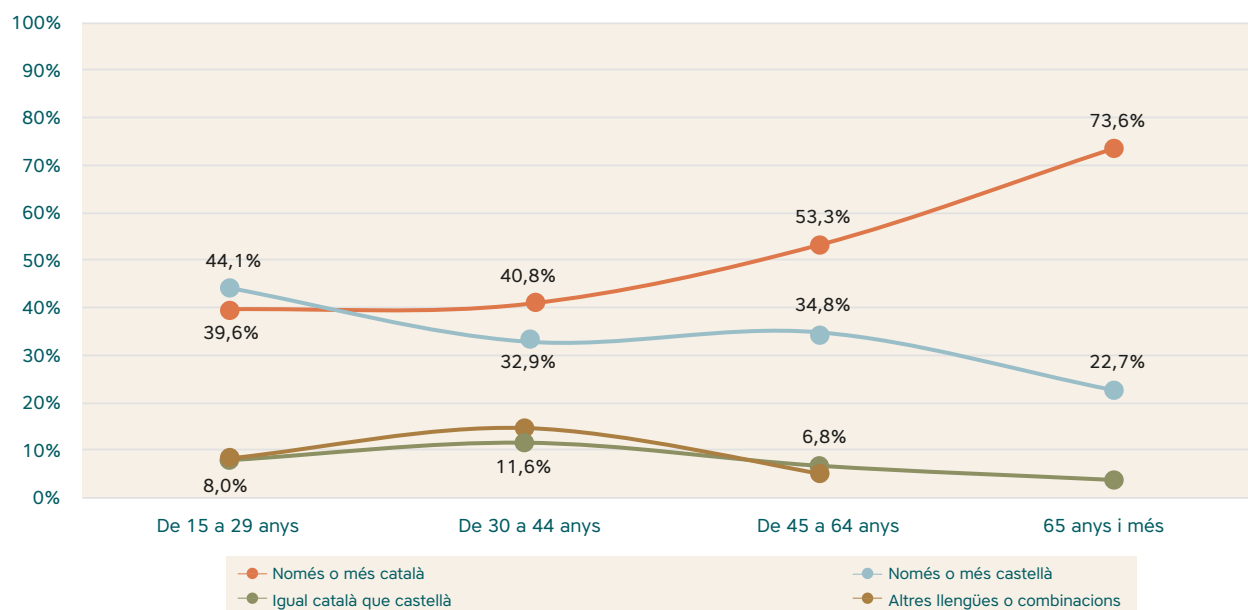
Gràfic 12. Taxa de transmissió de la llengua familiar. La Franja, 2014

Però també són diverses les llums d'alarma que s'encenen en aprofundir en les dades. Alguns resultats apunten que la intensitat del manteniment familiar del català s'ha reduït, encara que de forma molt matisada, mentre que el castellà ha recuperat algunes pèrdues que tenia una dècada abans. Vegeu al gràfic 12 que la taxa de retenció dels catalanoparlants en la transmissió del català es redueix del 92,8 % entre els més grans al 86,1 % entre els que tenen de 30 a 44 anys, i que també es redueix l'afavoriment que els bilingües familiars fan transmetent el català. Per contra, entre els castellano-parlants la taxa de transmissió del castellà és baixa per als més grans (80,0 %), però s'ha anat incrementant al llarg de les generacions fins a igualar-se a la dels catalanoparlants en el grup de 45 a 64 anys (88,8 %) i superar-la de llarg entre els adults joves (94,7 %).

De fet, el castellà està penetrant cada vegada més com a llengua familiar. És visible per la pèrdua d'ús del català com a llengua a la llar entre els dos estudis (EULF04 i EULF14). Però també per la seua reducció al llarg de les cohorts en població que inicialment és nouvinguda, però que posteriorment es converteix en autòctona per via dels seus fills. De fet, entre les generacions més joves el català (39,6 %) i el castellà (44,1 %) ja tenen un volum similar en l'àmbit familiar. Vegeu-ho al gràfic 13.

Gràfic 13. Llengua d'ús a la llar segons l'edat. La Franja, 2014

Nota: Els valors que no apareixen al gràfic són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

De fet, l'ús del català en l'àmbit familiar ha minvat al llarg del decenni, tant en termes proporcionals com en termes absoluts. Estos canvis van més enllà de l'entrada de nova població, que ha estat un factor generalitzat en la resta de territoris de llengua catalana, i s'hi suma un factor singular de la Franja, i és la pèrdua de població autòctona en termes fins i tot absoluts. Conseqüentment, l'ús familiar del català no només ha minvat en valors proporcionals, sinó que també ha minvat el nombre absolut de catalanoparlants familiars.

D'una banda, el territori perd població autòctona, en una tendència que ha anat patint al llarg de tot el segle XX. Esta dinàmica demogràfica no havia tingut conseqüències negatives en el camp sociolingüístic, perquè es pot considerar que els fluxos d'emi-

gració anaven lligats a l'absència de fluxos immigratoris, que altres àrees costaneres i urbanes sí que havien patit durant els anys 60 i 70, i per tant, havia estat favorable a la conservació de l'hegemonia catalanoparlant al territori. Però l'última dècada ha vist com la tendència a perdre població autòctona s'ha mantingut, a la qual tendència s'ha sumat un procés oposat d'arribada d'immigració estrangera, per la qual cosa els nivells d'ús de la llengua en l'àmbit familiar no només s'han reduït a nivell proporcional, com a la resta de territoris, sinó que també s'ha reduït el volum absolut dels catalanoparlants.

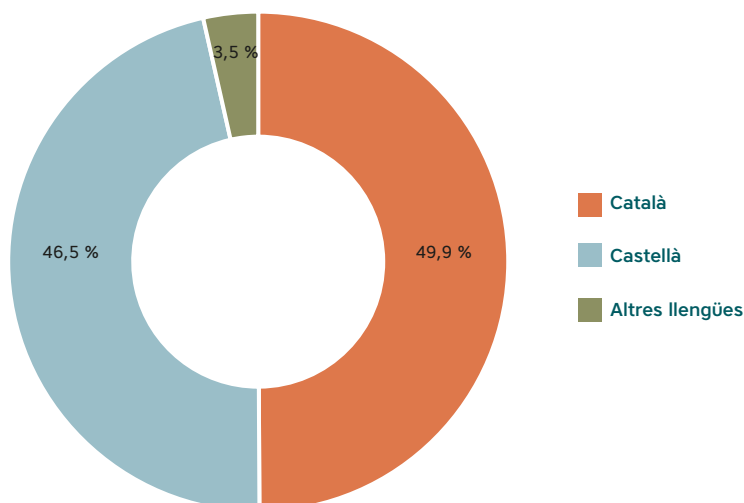
Esta pèrdua de presència del català en l'àmbit familiar, sumada a una absència de visibilitat pública de la llengua, arraona la llengua pròpia en el principal àmbit del qual disposa: la llar. Si a més hi sumem que la població nouvinguda es manté força impermeable a la llengua, i que l'àmbit familiar és pràcticament l'únic àmbit on la població adquireix una competència suficient de la llengua, tot fa pensar que esta dinàmica porta la llengua a la minorització demogràfica, amb conseqüències en altres contextos que poden acabar sent arrossegats a l'àmbit familiar en la població més jove i entre les futures famílies (Sorolla, 2016). En algunes comarques, de fet, especialment les del nord (Ribagorça i Llitera), alguns resultats apunten que el manteniment de la transmissió intergeneracional del català ja no és generalitzat i té erosions rellevants.

Les llengües en els usos interpersonals i en els àmbits del consum i els serveis

Maria Teresa Moret i Javier Giralt
Universitat de Saragossa

Els usos interpersonals dels habitants de la Franja l'any 2014 s'estructuren sobre la base de dues llengües, el català i el castellà, que mantenen una mitjana d'utilització del 49,9 % i 46,5 %, respectivament. Però, també s'observa la presència d'altres llengües estrangeres, amb una mitjana del 3,6 %, mantingudes bàsicament pels estrangers no castellanoparlants en els àmbits més privats de la comunicació personal. Vegeu-ho al gràfic 14.

Gràfic 14. Mitjana dels percentatges d'ús de català, castellà i les altres llengües. La Franja, 2014

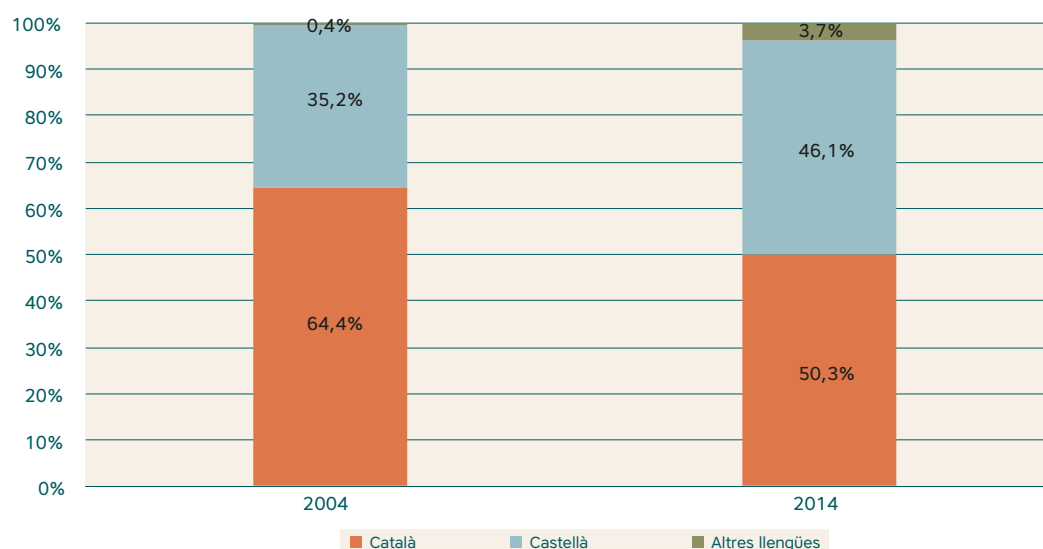

Així mateix, es comprova que, tot i ser el català la llengua més emprada, el castellà ha incrementat el seu ús durant l'última dècada. Des d'una perspectiva diacrònica, hi ha un canvi significatiu del 2004 al 2014, amb un increment de l'ús del castellà de 10,9 punts percentuals, un decrement de -14,1 punts del català i un increment de l'ús d'altres llengües de 3,2 punts. Així, la mitjana d'ús de català i castellà, transcorreguda una dècada, pràcticament s'ha equiparat. Vegeu-ho al gràfic 15.

Tanmateix, els habitants de la Franja no conformen dos blocs lingüístics tancats i aïllats, perquè és una minoria la població que parla exclusivament català o castellà: 9,4 % i 16,2 %, respectivament. La realitat confirma que la majoria d'ells fa servir en alguna proporció les dues llengües i que, des d'una perspectiva global, prevalen els usos més o menys bilingües. També s'observa que, dins d'aquest comportament, resulta més afavorit el català, perquè els enquestats declaren usar-lo entre el 80 % i el 99 % de les ocasions.

I tal vegada el fet més negatiu és comprovar que hi ha un 22,8 % de la població que afirma no parlar mai en català, davant un 9,4 % que assegura no enraonar mai en castellà. Això suposa que el castellà és utilitzat per gairebé tota la població, també pels que no la tenen com a llengua inicial, i que, en canvi, el català no és emprat per un conjunt important de castellanoparlants i al·loglots, perquè no tenen necessitat de fer-ho.

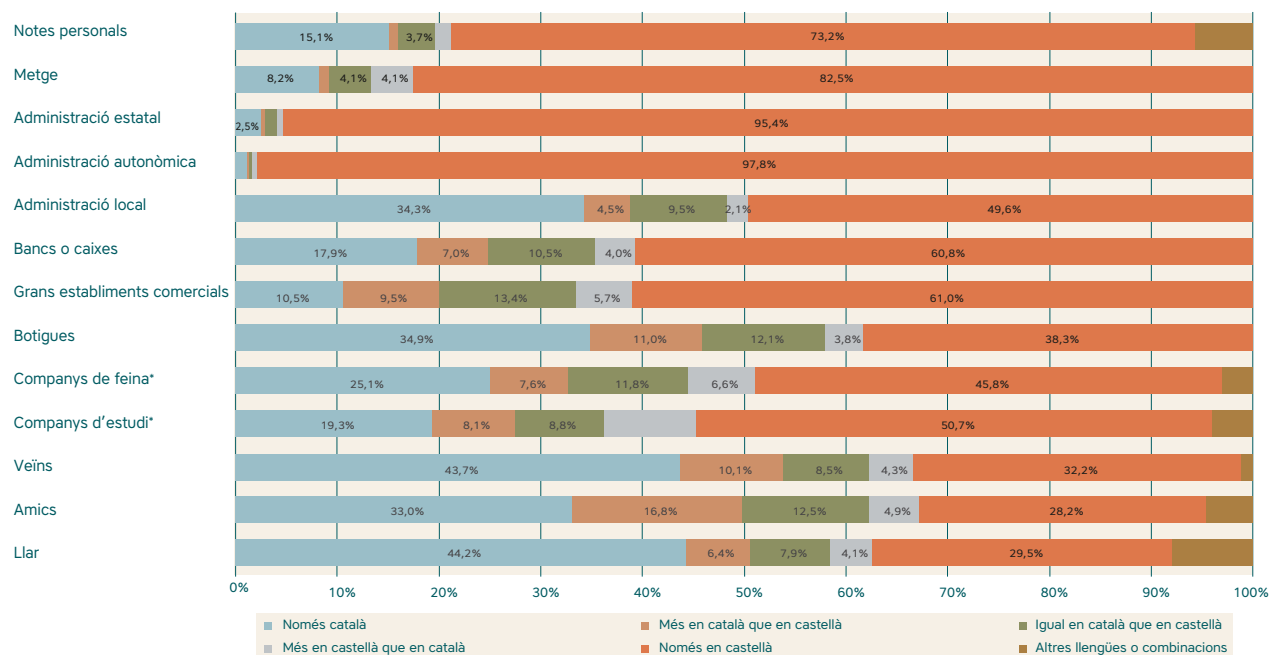
Gràfic 15. Evolució de la mitjana dels percentatges d'ús de català, castellà i les altres llengües. La Franja, 2014

Nota: Les dades comparables del 2014 difereixen sensiblement de les dades sincròniques del 2014. Vegeu l'apartat «Metodologia general».

L'anàlisi d'usos lingüístics per àmbits permet constatar que a la Franja són el català i el castellà les llengües que, soles o combinades, abasten tots els àmbits que aquí s'han considerat, i que les altres llengües resten limitades als àmbits més privats. Així mateix, es pot afirmar que en aquest territori catalanoparlant d'Aragó persisteix una distribució funcional de les llengües, perquè els parlants canvien de codi generalment segons l'interlocutor, el grau de privacitat, o formalitat, de l'acte comunicatiu.

En conjunt, s'evidencia una tendència a distribuir l'ús oral del català i el castellà entre àmbits privats (més informals) i àmbits públics (més formals). Es veu que preval el català en aquells àmbits que podríem considerar més privats, com són la llar, els amics i els veïns, però succeeix tot el contrari amb els companys d'estudi i de feina. En canvi, predomina el castellà en tots els àmbits públics, encara que a les botigues es palesa cert equilibri entre les dues llengües i a l'Administració local un major ús de català que a les altres administracions (autonòmica i estatal). Aquest desviament d'alguns àmbits en relació amb el seu grau de privacitat i formalitat deixa clar que la privacitat o la informalitat de l'acte comunicatiu no és l'únic factor que determina la tria d'un idioma concret, sinó que la utilització del català o del castellà se supedita en bona mesura als interlocutors; a més, es palesa que les opcions monolingües resulten més beneficiades que les bilingües. Per tant, l'existència de població sense un coneixement actiu del català entre els companys d'estudi i de feina, en els grans establiments comercials, en bancs i caixes, en l'àmbit sanitari, en l'Administració autonòmica i l'Administració estatal, pot fer que el catalanoparlant de la Franja s'acomodi a l'interlocutor i faci servir tan sols el castellà. Vegeu-ho al gràfic 16.

Gràfic 16. Usos lingüístics segons l'àmbit. La Franja, 2014

* Base dels companys de feina: població ocupada actualment o que ha treballat abans; base dels companys d'estudi: població que està cursant estudis.

Nota: Els valors que no apareixen al gràfic són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

Taula 1: Llengua d'ús segons l'àmbit. La Franja, 2014

	Només català	Més català que castellà	Igual català que castellà	Més castellà que català	Només castellà	Altres llengües o combinacions
Llar	44,2 %	6,4 %	7,9 %	4,1 %	29,5 %	7,9 %
Amics	33,0 %	16,8 %	12,5 %	4,9 %	28,2 %	4,6 %
Veïns	43,7 %	10,1 %	8,5 %	4,3 %	32,2 %	1,2 %
Companys d'estudi*	19,3 %	8,1 %	8,8 %	9,0 %	50,7 %	4,0 %
Companys de feina*	25,1 %	7,6 %	11,8 %	6,6 %	45,8 %	3,1 %
Botigues	34,9 %	11,0 %	12,1 %	3,8 %	38,3 %	0,0 %
Grans establiments comercials	10,5 %	9,5 %	13,4 %	5,7 %	61,0 %	0,0 %
Bancs o caixes	17,9 %	7,0 %	10,5 %	4,0 %	60,8 %	0,0 %
Administració local	34,3 %	4,5 %	9,5 %	2,1 %	49,6 %	0,0 %
Administració autonòmica	1,1 %	0,2 %	0,3 %	0,6 %	97,8 %	0,0 %
Administració estatal	2,5 %	0,4 %	1,2 %	0,5 %	95,4 %	0,0 %
Metge	8,2 %	1,0 %	4,1 %	4,1 %	82,5 %	0,0 %
Notes personals	15,1 %	0,8 %	3,7 %	1,6 %	73,2 %	5,6 %

* Base dels companys de feina: població ocupada actualment o que ha treballat abans; base dels companys d'estudi: població que està cursant estudis.

Nota: Els valors en color són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

En definitiva, el català a la Franja s'usa en funció de la privacitat i informalitat de l'àmbit, però encara més en funció de si l'altra persona el sap enraonar. Per tant, mentre que els monolingües castellanoparlants i els al·loglots tenen l'opció de viure només en castellà, difícilment és factible per als catalanoparlants fer-ho en català, ja que tenen una arrelada tendència a adoptar el castellà en els àmbits en què hi ha interlocutors dels quals es pressuposa que no sabran català i que solen escollir un comportament monolingüe en castellà.

Cal afegir, a més, que el panorama que acabem de presentar es repeteix bàsicament si creuem les dades generals amb les variables llengua inicial i lloc de naixement. Els que tenen el català com a llengua inicial i els nascuts en els territoris catalanòfons són els que utilitzen majoritàriament aquesta llengua en àmbits de proximitat (a la llar, amb els veïns i els amics, a les botigues i a l'Administració local). Aquest ús s'equipara amb el del castellà en els bancs i les caixes, i es redueix notablement amb el metge, a les administracions autonòmica i estatal i en la redacció de notes personals. Dins d'aquest col·lectiu, els nascuts a la Franja es mostren més fidels a la llengua autòctona a la llar, amb els amics, els veïns i els companys de feina, a les botigues i l'Administració local, mentre que a la resta d'àmbits l'ús del català és major entre els nats en altres comunitats catalanoparlants.

D'altra banda, l'anàlisi dels usos lingüístics segons l'edat certifica que, en general, els grans (més de 45 anys) utilitzen més el català que no pas els joves (menys de 44 anys), perquè són aquests els que fan servir més el castellà. Excepte a l'hora d'escriure notes personals, tot i fer-ho en castellà la majoria, més d'un 19% dels més joves de 15 a 29 anys utilitza el català, comportament que de segur ha estat propiciat per l'aprenentatge del català a l'escola, encara que en unes condicions per davall del que mínimament es pot exigir per a l'ensenyament com cal d'una llengua pròpia.

De l'any 2004 a l'any 2014, el castellà ha guanyat terreny enfront del català en l'ús, perquè la incorporació de castellanoparlants inicials i d'al·loglots a l'ús del català és poc significativa. Els canvis en els usos lingüístics i els factors que ocasionen la reducció de l'ús del català en els diferents àmbits tenen, a la Franja, certes característiques a la Franja que poden influir definitivament en el futur de la llengua catalana: l'absència en territori aragonès d'una política lingüística decidida que ajudi a fomentar l'aprenentatge i l'ús del català, encara que sigui de manera parcial, no permet contrarestar la davallada de l'ús del català ocasionada pel canvi de l'estructura demogràfica de la població.

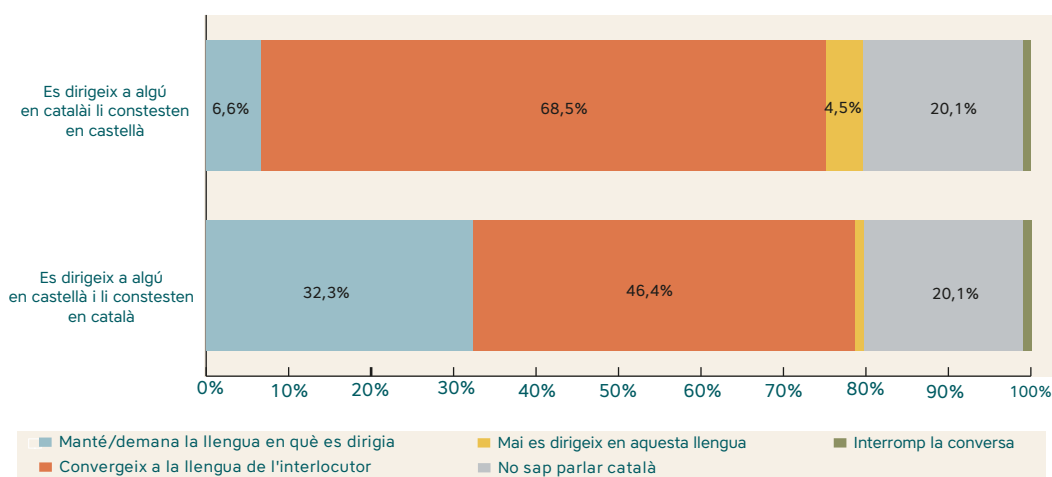
Les actituds, les representacions lingüístiques, l'aprenentatge de català dels adults i les denominacions de la llengua

Anchel Reyes Garreta, *sociòleg*;
Chabier Gimeno Monterde, Miguel Montañés Grado
Universitat de Saragossa

L'any 2014 el 38,1% dels enquestats declara que inicia sempre les seves converses en català, el 23,8% que ho fa molt sovint, el 17,9% respon que les inicia poques vegades en català, i el 20,2% declara que no ho fa mai.

Com es pot observar en el gràfic 17, l'actitud majoritària en les converses bil·lingües és la convergència cap a la llengua de l'interlocutor, encara que detectem certes diferències. En aquest sentit observem que el manteniment del castellà (32,3% de les ocasions) és molt més gran que el manteniment del català (6,6%), mentre que la convergència és més gran cap al castellà (68,5%) que cap al català (46,4%). De fet, si tenim en compte que un 20% de la població no sap parlar en català, i que la majoria deu mantenir l'ús del castellà o fins i tot deu demanar que els el parlin, aquest ús monolingüe castellà és majoritari (52,4%).

Gràfic 17. Actitud de la població quan es dirigeix a algú en català i li contesten en castellà, i quan es dirigeix a algú en castellà i li contesten en català. La Franja, 2014

Base: sap parlar el català.

Nota: Els valors que no apareixen al gràfic són dades no significatives per al càlcul (menys de 20 casos de mostra).

Comparant aquestes actituds respecte a les d'una dècada abans, s'observa un important canvi desfavorable al català. Els que mantenen el català es troben en una proporció pareguda a la de deu anys abans. En canvi, pel que fa a les converses iniciades en castellà, hi ha canvis importants, ja que pràcticament s'ha quadruplicat el nombre de persones que mantenen el castellà i s'ha reduït en 29 punts la proporció de persones que convergeixen al català. Aquests indicadors evidencien un clar retrocés de les actituds d'ús del català en els últims deu anys. Aquest canvi d'actituds sembla estar lligat més a l'arribada d'immigrants durant aquesta dècada que a un canvi intern a la població autòctona.

En relació amb l'opinió de la població sobre la unitat lingüística, 8 de cada 10 habitants de la Franja estan o totalment d'acord o més aviat d'acord en què el que es parla a Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i Aragó és la mateixa llengua, més enllà de la denominació (59,9 % hi estan totalment d'acord, i 20 %, més aviat d'acord). Hi ha una minoria del 12,9 % que hi està més aviat en desacord i un sector més minoritari encara del 5,4 %, que hi està totalment en desacord. En relació amb les dades d'una dècada abans, s'aprecia un descens xicotet en la consciència de la unitat de la llengua, de 6,8 punts. Cal destacar que l'any 2004, de tots els territoris sobre els quals es disposava d'informació, la Franja era un dels que tenia el percentatge més alt de favorables a l'afirmació.

Contrastant amb la caiguda relativa de la consciència d'unitat lingüística, la denominació culta de la llengua (català) creix fins a aconseguir la primera posició davant denominacions localistes i pejoratives. En ambdós qüestionaris es preguntava a les persones de la Franja sobre la denominació de la llengua autòctona i ells responien de forma espontània. Els resultats mostren canvis importants entre les respostes obtingudes el 2004 i el 2014. El 2004 un 43,8 %, denominava de forma pejorativa la llengua amb termes com «chapurriau», un 35,6 % s'hi referia per mitjà d'un localisme com «fragatí» o «favarol», i només un 20,6 % es referia a la llengua com a català. No obstant això, el 2014 la resposta espontània de «català» passa a ser la primera opció sent la resposta del 45,6 % de les persones enquestades, seguida per localismes en el 27,7 % dels casos i per una denominació pejorativa al 26,7 %.

En el qüestionari també es va fer una pregunta sobre la percepció que tenen els mateixos habitants de la Franja sobre l'ús del català. Els resultats reflecteixen que el 76,8 % pensa que s'usa molt o bastant mentre que el 22,9 % opina que s'usa normal o poc. Aquestes dades indiquen un avanç en les representacions sobre l'ús de la llengua pel que fa al 2004, ja que els que pensen que s'utilitza molt s'han incrementat en pràcticament 15 punts percentuals. Una xifra que es contraposa a l'evolució real de l'ús que s'observa en l'enquesta. La població que manifesta un major ús del català tendeix a percebre també un major ús. Pel que fa a la preferència de l'ús futur de les llengües, quan es pregunta als habitants de les comarques de llengua catalana en quina llengua els agradaria parlar en un futur, el 17,8 % voldrien viure completament en català, l'11,6 % més en català que en castellà, pràcticament la meitat de la població en les dues llengües, el 5,7 % més en castellà que en català i el 8,8 % només en castellà; en altres llengües i combinacions voldrien parlar el 6,5 %.

Pel que fa a la percepció de l'ús de la llengua en el passat proper i la predicció d'ús en el futur, es manté estable, i la majoria d'enquestats consideren que es parlava i es parlarà igual. Amb tot, els qui pensen que l'evolució és desfavorable a l'ús del català són més que els qui pensen que està creixent o creixerà.

Per edats, es redueix entre els més joves els que inicien sempre les seues con-

verses en català, fins al punt que entre els menors de 45 anys la proporció de persones que poques vegades o mai inicien la conversa en català és similar a la dels qui ho fan sempre, o sovint. També entre els jòvens és més habitual la convergència al castellà. De fet, entre els jòvens s'incrementa la proporció dels qui pensen que el català s'usa bastant o normal, en contraposició de la població més gran que considera que s'usa molt. Amb tot, entre els joves hi ha un repunt dels qui volen utilitzar només català en el futur (17,5%), i també els jòvens són els més optimistes sobre l'ús futur del català, ja que és l'únic grup d'edat en què els que consideren que d'aquí 5 anys es farà servir més el català tenen un volum major que els que consideren que s'usarà menys. Però també els jòvens destaquen per tenir la proporció més alta dels qui consideren que actualment s'usa el català menys que abans (27,1%).

En relació amb la millora i l'aprenentatge del català dels adults, un 70,8% dels ciutadans declaren que no estan interessats a aprendre o millorar els seus coneixements de català, mentre que el 29,2% sí que ho estan. Aquesta proporció està relacionada, evidentment, amb el nivell de competència: l'interès per aprendre'l és el doble entre els que no el saben que entre els que declaren que sí que saben català. De fet, les persones que tenen llengües inicials diferents del català i el castellà són les que proporcionalment tenen més interès per aprendre'l (un 68,8% de totes les persones al·loglotes), i les persones nascudes a l'estranger mostren el major interès per aprendre català, però també més d'un terç dels nascuts a la resta de l'Estat. Per edat són els joves i els adults joves els que tenen un major nombre de persones interessades en l'aprenentatge i la millora de l'idioma (un 46,1% dels joves i un 45,4% dels adults joves).

En general, les raons més repetides per les persones interessades a aprendre i millorar el català són «perfeccionar el meu català», «poder parlar o escriure en català en les relacions personals», «trobar feina o accedir a una feina millor», «per enriquiment cultural i ampliació de coneixements» i finalment «perquè és normal saber català si vius aquí». Per als que no estan interessats a aprendre les raons adduïdes són «perquè no ho consideren necessari», «perquè ja en saben bastant» i «perquè no tenen temps».

Els cursos de català per a adults han arribat aproximadament a 3.088 persones, és a dir, al voltant d'aquesta xifra hi ha hagut persones que han fet al llarg de la seva vida un o més cursos de català per a adults, quantitat que representa el 7,4% dels habitants del territori majors de 15 anys. És una xifra reduïda, però destaquen alguns col·lectius entre els que ja han seguit els cursos de català per a adults: les dones són prop del doble que els homes, també és comú entre els universitaris, i entre els nascuts a la resta de l'Estat. De fet, el perfil més clar de persona que ha fet cursos de català a la Franja és el de dona amb estudis universitaris. Un 37,2% del col·lectiu ha fet aquests cursos, cosa que representa un terç de les aproximadament 3.088 persones que han fet cursos. Ben al contrari, els col·lectius que mostren més interès a fer cursos en un futur són els nascuts a l'estranger, i també els parlants inicials d'altres llengües, tot i ser els que menys cursos han fet fins el moment. Aquests contrastos semblen indicar que hi ha un desajust entre l'oferta i la demanda de cursos de català, amb uns col·lectius que mostren un interès especial en l'aprenentatge i la millora de l'idioma.

Conclusions i orientacions per a la planificació lingüística

Ramon Sistac
Universitat de Lleida

El fet de disposar d'un estudi l'any 2004 (EULF04) i un altre l'any 2014 (EULF14) sobre la situació sociolingüística de la Franja ens permet d'identificar —en el cas de la Franja, per primer cop— no solament l'estat actual, sinó també les principals tendències evolutives. I el mateix que val per a la dimensió «temps» també val per a la dimensió «espai». El fet d'haver aplicat aqueixa metodologia a territoris diversos de manera més o menys sincrònica, ens permet de descriure amb fiabilitat contrastada l'estat de la llengua per àrees geogràfiques, amb la possibilitat de comparar i de detectar-hi els punts forts i els punts febles.

El primer que cal tenir en consideració és la dimensió. En termes poblacionals, els 47.631 habitants de la Franja el 2014 representen el 3,59 % de la massa demogràfica d'Aragó i el 0,35 % del conjunt dels territoris de llengua catalana o catalanofonia. La Franja és un territori que es caracteritza per un predomini d'homes i un claríssim i preocupant envelliment de la població (2,16 persones grans per infant). L'única comarca que creix és el Baix Cinca, mentre que el decreixement és especialment preocupant a la Ribagorça i al Bergantes-Mesquí. Cal tenir present que, excepte al Matarranya i al Baix Cinca totes les capitals comarcals són exògenes.

De fet, la població ha crescut des del 2004, a causa de la immigració, i l'augment es va mantenir a l'alça fins al 2009, canviant substancialment la composició demogràfica. Cal considerar que bona part de les dades lingüístiques obtingudes no es poden interpretar correctament si no considerem prèviament que entre el 2004 i el 2014 s'ha passat d'un 75 % de població autòctona (nascuda a la catalanofonia) a un 68 %. Actualment hi ha un 17,4 % de població provinent de territoris hispanòfons, 4,5 % d'origen romanès i 3 % búlgar.

Pel que concerneix el nivell d'estudis, hi ha diferències importants respecte a l'EULF04, especialment per l'increment de població amb estudis secundaris i universitaris, dades que tindran forta incidència en altres que analitzarem més endavant.

En l'anàlisi de tot allò que fa referència als coneixements lingüístics, el 94,1 % de la població de la Franja declara entendre el català, el 80,2 % saber-lo parlar, el 74,7 % saber-lo llegir i el 41 % saber-lo escriure. Pot sobtar la quantitat tan alta de persones que el saben parlar però no el saben escriure. És una situació, tanmateix, que no hauria pas de sorprendre si es té en consideració que analitzem un territori on el català tan sols té una presència gairebé testimonial en el món escolar i de manera, a més, voluntària. Tanmateix, la Franja continua estant entre els territoris on hi ha un índex més alt de persones que saben parlar-lo, si bé les diferències amb Catalunya, Andorra, les Illes Balears i el País Valencià s'ha escurçat sensiblement. Els índexs més alts de parlants es donen en les edats més grans, mentre que, el contrari, els coneixements de la llengua escrita s'incrementen en les edats més joves. Pel que fa a l'evolució del període 2004-

2014, si bé el coneixement oral es manté per la banda alta, la capacitat de parlar s'ha reduït el 2014 8,4 punts percentuals respecte del 2004, i la d'entendre 4,6 punts. En canvi, el coneixement de la llengua escrita ha millorat sensiblement: saber escriure ha pujat 11,5 punts i llegir 2,4. La davallada del coneixement oral sembla tenir relació directa amb l'augment de la població immigrada.

Pel que fa a la llengua inicial, el 52 % declaren tenir-ne el català, el 33,8 % el castellà, l'11,6 % altres llengües i el 4,5 % el català i el castellà. S'hi observa un clar retrocés del català, i un augment del castellà respecte de l'EULF04, que donava al català un 71,1 %, al castellà un 26,6 %, a les altres llengües un 0,4 % i l'1,8 % es declaraven bilingües. Pel que fa a la llengua d'identificació, les dades no difereixen gaire de les anteriors: 51,4 % català, 38,6 % castellà, 8,1 % altres llengües, 1,9 % català i castellà. Tot això indica, en relació a la llengua inicial, una lleugera davallada del català (0,8 %) i un augment del castellà (4,8 %), la qual cosa semblaria indicar que el castellà té un poder real d'atracció sobre els immigrants al·loglots, que no és abandonat pels castellanoparlants d'origen i, encara, que té un mínim de poder d'atracció sobre determinats catalanoparlants. Les dades de la llengua habitual són similars, tot i que encara amb un petit descens del català sobre els paràmetres anteriors (amb el consegüent augment del castellà), i s'hi detecta una més que sensible davallada de l'ús del català en els darrers deu anys. En resum, podríem dir que el català, malgrat la important davallada que ha experimentat en el període 2004-2014, continua essent la llengua inicial del sector majoritari de la població, la llengua d'identificació principal i també la llengua més habitual, però en tots tres paràmetres la presència del castellà augmenta considerablement, la qual cosa fa pensar que la capacitat d'atracció del català envers els al·loglots és més aviat limitada.

Si entrem en el tema de la llengua en l'àmbit familiar, podem parlar primer dels usos lingüístics a la llar. En xifres absolutes, el 50,8 % de la població utilitza el català a casa, el 37,7 % el castellà, el 7,9 % té usos bilingües i el 7,6 % altres llengües o combinacions. Pel que fa a la transmissió generacional, sembla haver-hi una certa estabilitat. Entre parlar català amb els avis, amb els progenitors i amb els fills hi ha una certa progressió del manteniment de la llengua: 50,5 %, 52,7 % i 54,7 % respectivament. Paradoxalment, el castellà també progressa: 27,6 %, 29,4 % i 32,1 %. Aquest fet es produeix a costa dels usos bilingües, que disminueixen (10,9 %, 6,9 % i 3,5 %) i de les altres llengües (11,1 %, 11 % i 10,1 %). S'hi observa, en aquest darrer grup, que aquells que trenquen la transmissió de la seua llengua ho fan generalment a favor del castellà. En canvi, en les interaccions amb la parella els usos s'alteren més significativament. La meitat dels que parlen català amb els pares i castellà amb la parella recuperen el català amb els fills, però és significatiu el nombre de catalanoparlants que parlen castellà amb la parella i transmeten el castellà als descendents. Per grups d'edat, es detecta que la població més gran és la que manté més el català, mentre que entre els més joves el seu ús a la llar es va reduint, fins la cohort situada entre els 15 i els 29 anys, en què el castellà supera lleugerament el català (44,1 % vs. 39,6 %). Per àrees geogràfiques, el Matarranya és on el català és més fort a la llar (65,5 %), seguit de la Llitera (50,3 %), el Baix Cinca (42,1 %) i la Ribagorça (38,3 %). Es pot dir, en general i en conclusió, que hi ha una certa estabilitat en la transmissió generacional entre catalanoparlants, per bé que es produeixen petites pèrdues que caldria estudiar més a fons.

En allò que fa referència als usos interpersonals, altre cop trobem una mitjana en la presència oral global del català (49,4 %) lleugerament superior a la del castellà (46,5 %). Respecte de l'enquesta del 2004, l'ús del català ha caigut de l'ordre de 14 punts, mentre que el castellà n'ha pujat 11 i les altres llengües més de 3. Els parlants de caste-

lla no solen usar el català en cap ocasió, mentre que els catalanoparlants en multitud de situacions. Aquesta manca de reciprocitat es tradueix en el fet que tan sols un 9,4 % dels enquestats afirma que no parla mai en castellà, mentre que el 22,8 % diu que no fa servir mai el català. Tot això implica que la majoria de la població, en diversos graus d'intensitat, utilitza en unes situacions o en unes altres el castellà. Dit d'una altra manera, per als parlants del castellà el català els és superflu, i els procedents d'altres llengües utilitzen gairebé exclusivament el castellà. Aqueixes altres llengües resten confinades a l'àmbit privat. El català sol prevaldre en les comunicacions més privades: la llar, els amics i els veïns, però davalla clarament el seu ús amb els companys d'estudis o de la feina. En els àmbits públics, predomina clarament el castellà, potser amb excepció de les botigues, on hi ha un cert equilibri, i una mica l'Administració local. Però el castellà es dispara en les altres administracions públiques, en els bancs i caixes, grans superfícies comercials, sanitat i educació. El català és usat majoritàriament pels autòctons, i especialment per la gent de més edat, mentre que la seua presència és més limitada entre les generacions més joves.

En general, el catalanoparlant de la Franja s'adapta a la llengua de l'interlocutor, cosa que no sol passar en sentit contrari. Aquest és un procés que, a mesura que el nombre de castellanoparlants augmenta, actua decididament contra l'ús públic del català i en compromet el seu futur. El 38,1 % dels franjolins diu que comença sempre les converses en català, el 23,8 % ho fa sovint, el 17,9 % poques vegades i el 20,2 % no ho fa mai. Quan algú s'adreça a un interlocutor en castellà i aquest respon en català, el 40 % continua en català i el 58 % canvia al castellà. Tot comparant amb els resultats del 2004, es comprova que quasi s'ha quadruplicat la xifra de mantenidors del castellà, mentre que el percentatge dels que convergeixen al català ha baixat 29 punts. Hi ha, doncs, un clar retrocés del català en els darrers deu anys.

Pel que fa a la percepció sobre la unitat de la llengua i, concretament, respondent a la pregunta sobre si es parla el mateix idioma a Catalunya, València, Balears i la Franja d'Aragó, hi estan totalment d'acord o més aviat d'acord el 79,9 % dels enquestats. A l'altre costat, els que estan parcialment en desacord o totalment en desacord arriben al 18,3 %, gairebé 8 punts per damunt del 2004. Contràriament, hi ha un canvi espectacular en la denominació de la llengua. El 45,6 % contesta espontàniament que el nom de la llengua és català (20,6 % el 2004), el 27,7 % denominacions gentilícies locals (tipus fragatí o tamarità; 35,6 % el 2004) i el 26,7 % denominacions pejoratives (tipus xapurriat; 35,6 % el 2004). Comprovem, doncs, que «català» ha pujat 25 punts en deu anys. En el període estudiat ha millorat també, però lleugerament, la percepció que tenen els parlants sobre l'ús de la llengua, per bé que s'hi detecta un cert pessimisme sobre el seu futur. Un 70 % dels enquestats no estan interessats a aprendre català o a millorar-lo, mentre que un 29,2 % sí que n'està. El grup més interessat és el de les persones al·loglotes (dins d'aquest grup, el 68,8 %). El percentatge general creix entre els joves i els adults joves i, en general, en el nivell alt d'estudis.

Sembla, doncs, que totes les dades apunten en la mateixa direcció: malgrat el medi hostil (manca de reconeixement oficial de la llengua, hostilitat identitària a l'Aragó, desconcert i prejudicis lingüístics i identitaris d'autòctons i sobrevinguts...), el català gaudeix encara d'una vitalitat gairebé insòlita, gens habitual en llengües sotmeses a processos de minorització semblants. Però l'evolució ens fa engegar totes les alarmes: en tots els àmbits estudiats el català ha experimentat un important retrocés. Encara continua essent la llengua que es percep a la Franja com a predominant al carrer i es manté en la banda alta entre el conjunt de territoris de llengua catalana, però en cap altre d'aquei-

xos territoris ha experimentat una davallada tan ràpida en el seu ús i coneixement en aquest període. Les causes són diverses, però se'n pot fer una presentació sintètica.

El desencadenant de tot plegat ha estat la transformació demogràfica. Els canvis en la composició de la població han estat dels més destacables de la història recent. Per una banda, ha continuat l'èxode de les zones més rurals, especialment dels secans i muntanya, cap a les poblacions grans i, sobretot, cap a les ciutats. Un èxode que afecta principalment la gent més jove i amb estudis; és a dir, aquella que té més capacitat dinamitzadora i que hauria de poder actuar més fàcilment com a model mimètic per a la resta de la col·lectivitat, especialment per als nouvinguts. Per una altra l'arribada massiva de població forana, bàsicament estrangera i al·loglota; una arribada que s'ha aturat quan els efectes de la crisi econòmica s'han fet ben palesos, però que malgrat això difícilment generarà retorns massius al lloc de procedència.

Aquesta ha estat la causa principal de la transformació en la demografia. Però no ens enganyem: la immigració no és la causa de la davallada en el coneixement i l'ús del català. N'ha estat, en tot cas, l'element detonant, però les causes són més pregones. Als anys seixanta del segle passat, es va produir un autèntic tsunami migratori. Una immigració que, amb el temps, es va integrar lingüísticament de forma majoritària, alguns ja a la primera generació. Eren altres temps i el català (i la integració completa) representava una clara millora d'estatus i, a més, encara quedava força població catalanoparlant monolingüe, de manera parcial o fins i tot absoluta. Ara, les condicions són diferents. Primerament perquè, sobretot en els àmbits més rurals, la socialització està molt afeblida. La privacitat guanya terreny, i els llocs comuns de relació són cada vegada menys, i menys efectius. Després, perquè l'actitud contemporitzadora i adaptable dels parlants del català retroactua en contra d'ells mateixos. A més presència del castellà i d'altres llengües, més creix el retrocés del català. I aleshores comença una progressió gairebé geomètrica que elimina lentament el seu hàbitat tradicional. I, finalment, perquè l'estatus legal i social de la llengua la condemna a l'ostracisme en el seu mateix medi. El tema de l'escola és particularment dramàtic: si el nucli de catalanoparlants proporcionalment envelleix i el de castellanoparlants i al·loglots predomina entre la gent jove, la gran eina de difusió entre les noves generacions (les escolaritzables, doncs) del coneixement de l'idioma hauria de ser, doncs, l'escola, encara més quan les poblacions rurals agafen cada vegada més els patrons urbans de comportament, en què la primera socialització de l'individu es fa més a l'escola-bressol, al col·legi i després a l'institut que no pas com abans amb la família o al carrer. L'escola és, en general, la gran assignatura pendent, encara que no l'única, evidentment (cal comptar també l'Administració pública, la sanitat, els mitjans de comunicació, les grans empreses i centres comercials...).

Sense una normalització planificada del català, el medi serà cada vegada més hostil. I, encara que la transmissió generacional encara es manté en línies generals, en qualsevol moment es pot produir un procés generalitzat de substitució lingüística; ja en som al llindar.

Malgrat tot, hi ha també alguns signes esperançadors. El mateix manteniment de la transmissió generacional de la llengua n'és un. L'augment de la capacitat de lectura i escriptura, sobretot entre les generacions més joves, també, així com la implantació de les noves tecnologies que creen àmbits nous de presència del català. Igualment és un factor d'equilibri, o reequilibri, la normalitat que ha assolit la llengua a les terres de Ponent i de l'Ebre de Catalunya, amb les quals se sol tenir contacte quotidià i que, a més, forneixen molts serveis a la Franja. També la millora de la percepció de l'estat de la

llengua per part dels usuaris. I, en el mateix sentit, el fet que el glotònim gentilici «català» guanye terreny és el signe més esperançador de tots, ja que indica un canvi d'estatus important.

El Consell d'Europa s'ha pronunciat diverses vegades sobre la manca d'actuacions governamentals en defensa i promoció del català i l'aragonès a l'Aragó. Malgrat la finalització del període d'especial hostilitat institucional envers el català a l'Aragó (2011-2015), ara per ara encara està gairebé tot per fer. La normalització d'un idioma, o la reversió de la seua substitució, no és un afer de cultura o de patrimoni; és una qüestió altament estratègica que afecta tota la societat, i que té implicacions des de les ciències al desenvolupament econòmic. És per això que les polítiques lingüístiques no han de ser sectorials, sinó transversals, i demana grans consensos. La inversió econòmica és molt important, imprescindible; però encara ho és més la capacitat de diàleg, la pedagogia, la informació i, no cal dir-ho, l'empatia. Quan les coses s'expliquen bé, com a mínim algunes reticències desapareixen. Es poden explorar experiències molt diverses en aquest sentit, tant a Europa com a la resta del món, amb grans èxits i també amb algun fracàs. La Franja és molt important per a Aragó i també ho és per a la catalanofonia en el seu conjunt, però encara ho és més per als seus habitants.